

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Multikulturalismus a jeho přístupy
k náboženským skupinám**

Alžběta Dvořáková

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra antropologie
Studijní program Antropologie
Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Multikulturalismus a jeho přístupy
k náboženským skupinám

Alžběta Dvořáková

Vedoucí práce:

Mgr. Tomáš Hirt, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Konzultantka:

Mgr. Petra LUPTÁK BURZOVÁ, Ph.D.

Katedra politologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

**Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a
použila jen uvedených pramenů a literatury.**

Plzeň, duben 2013

.....

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce doktoru Tomáši Hirtovi, za cenné rady podané při procesu vzniku této práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	MULTIKULTURALISMUS	3
	2.1 Vznik multikulturalismu a jeho vývoj	3
	2.2 Proudů multikulturalismu.....	4
	2.3 Dimenze multikulturalismu	4
	2.4 Ideologická zázemí multikulturalismu	5
	2.5 Multikulturalismus v ČR.....	7
3	MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA	8
	3.1 Multikulturní výchova v České republice	9
4	NÁBOŽENSTVÍ	10
	4.1 Definice náboženství	10
	4.2 Charakteristiky náboženství	11
	4.3 Desekularizace a deprivatizace náboženství	12
	4.4 Náboženství namísto etnicity	13
5	IDENTITA	16
	5.1 Teorie uznání.....	17
	5.2 Identita nositelů náboženství.....	17
6	DODATEK K TEORETICKÉ ČÁSTI	20

7	METODOLOGIE	21
7.1	Teoretické a výzkumné cíle práce	21
7.2	Metoda	21
7.3	Jednotka analýzy	22
7.4	Postup rešerše knih.....	23
7.5	Omezení bakalářské práce	25
8	ANALÝZA	26
8.1	Roztřídění dle formy	26
8.2	Dle míry přítomnosti náboženství	26
8.2.1	Příručky „bez náboženství“	27
8.2.2	Náboženství „v definicích“	27
8.2.3	Příručky hovořící o náboženství blíže	29
8.3	Diachronní vývoj	36
8.4	Shrnutí	36
8.5	Další postřehy	37
9	ZÁVĚR	38
10	PŘÍLOHY	40
10.1	Příloha č. 1 – formulář k analýze.....	40
10.2	Příloha č. 2 – Seznam analyzované literatury.....	43
10.2.1	příručky nezmiňující náboženství	43
10.2.2	příručky zmiňující náboženství v definicích	44
10.2.3	příručky hovořící o náboženství.....	45
10.3	Absentující příručky	46

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	47
12 SUMMARY	51

1 ÚVOD

Významné texty na svém začátku mají inteligentní citaci nebo šokující tezi. Já nepřicházím ani s jedním z toho. Snad to ale zákonitě neimplikuje, že se jedná o nekvalitní práci. Jen prostě začnu rovnou s tím, o co v této práci vlastně běží a čeho se snažím dosáhnout.

Cílem této práce je zmapování přístupů příruček multikulturní výchovy k náboženství. Zajímalo mně, jakým způsobem jsou náboženské skupiny pojímány, o jakých náboženství se hovoří, a o jakých nikoli, jak je s nimi v multikulturalistickém diskurzu pracováno a jaké charakteristiky jsou jednotlivým náboženstvím a jejich nositelům připisovány. Předmětem analýzy byly vzdělávací dokumenty, ve kterých se pracuje s kategorií multikulturalismu – tedy s příručkami multikulturní výchovy a výchovy „k občanství“.

Multikulturalismus je v této práci zjednodušeně vnímán jako politický postoj, který hájí práva menšin. Raný multikulturalismus se zabýval především etnickými skupinami, nyní se ale stále častěji v tomto kontextu hovoří i o dalších skupinách – postižení lidé, skupiny "queer" či náboženské skupiny. Tato práce analyzuje multikulturalismus a jeho možné přístupy právě k náboženským skupinám v České republice.

Bylo napsáno mnoho slov o multikulturalismu, jeho důležitosti¹ nebo naopak kritice². Já zde nechci primárně vyjadřovat hodnotící soudy o tom, jestli je politika multikulturalismu dobrá nebo naopak špatná, aktuální či zastaralá apod. Budu se pouze pokoušet o zmapování části důsledků této politiky – a to multikulturní výchovy a jejích výpovědích (či *ne-výpovědích*) o náboženských skupinách.

---

¹Pozitivní hodnocení vynáší například Gumannová: „Obraně multikulturalismu pomáhají výsledky demokratických porad, jež jsou slučitelné s individuálními právy (svoboda projevu, náboženství, tisku, shromažďování atd.) nikoli přežití subkultur“ (Gutman 2001: 27).

²Alternativou k multikulturalismu může být například princip pluralismu, jehož záměrem je neagresivní formou zajišťovat mezikulturní mír (namísto podněcování nevraživosti mezi kulturami, jak to podle Sartoriho činí multikulturalismus) (Sartori 2011) .

Multikulturní literatura byla již několikrát analyzována, z různých pohledů, s různě specifikovanými soubory³. Nasetkala jsem se však s žádnou prací, která se soustředí přímo na příručky multikulturní výchovy a zároveň na náboženské skupiny, o nichž se v těchto příručkách hovoří. V tomto smyslu je má práce snad přínosem.

Práce je strukturována do tří částí – teoretické, metodologické a praktické/analytické – které jsou ale vzájemně blízce propojeny a jedna navazuje na zbylé dvě a *vice versa*. Nejdříve představím teoretický základ, ze kterého celá praktická práce vychází, poté postup, jakým byla prováděna empirická část, a na konec je připojena samotná analytická část – tedy představení výsledků analýzy.

Podrobnější struktura textu je také nenáhodná, vždy jsem se snažila umístit přednostně podkapitoly obecnější, až za nimi jsou umístěny ty, které se týkají přímo mé práce, nebo nějaké partikularity daného fenoménu.

---

³ Například dizertační práce Jany Kusé – *Pedagogická reflexe multikulturní výchovy při práci s literárními texty na 2. stupni základní škol*. Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc či bakalářská práce Petry Blavkové - *Analýza dokumentů o multikulturní výchově*. Katedra sociální a kulturní antropologie v Plzni.

Inspiraci pro vlastní práci jsem čerpala i z textu, vzniklého na CAAT, KSA, FF ZČU: *Analýza vzdělávání a podpory učitelů ZŠ a SŠ v tématech extremismu, rasismu, xenofobie, tolerance a lidských práv* (2010).

2 MULTIKULTURALISMUS

Nejdůležitějším *pojmem*⁴ celé mojí práce je přirozeně pojem multikulturalismu. Koncept je značně problematický, představím proto vznik, vývoj této *ideologie*, proudy a dimenze jeho významu.

2.1 Vznik multikulturalismu a jeho vývoj

Vznik multikulturalismu je datován do 60. let 20. století, kdy etnorevitalizační hnutí požadovala politické uznání svébytností svých skupin, které se odvolávaly na společný etnický původ. V tomto smyslu tedy multikulturalismus představuje politické a konceptuální vyjádření této snahy, přičemž konstruuje vizi společnosti, ve které vedle sebe koexistují různé etnické skupiny se stejným původem a identitou. (Hirt 2005: 14–15) Kořeny má multikulturalismus v USA a Kanadě (idem. 2008: 298) – s povědomím o historii těchto státních celků se nemůžeme divit, že vznikl právě zde – a do politického a akademického diskurzu Evropy se dostává v 60. letech minulého století (ibid.), především pak do zemí jako je Velká Británie nebo Nizozemsko.

Multikulturalismus představuje koncepci, která zasahuje jak akademickou sféru, tak oblast politickou, vždy je ale spojen s představou, že společnosti jsou složeny z různých *skupin* [kurzíva original], z nichž některé jsou v dané společnosti nějakým způsobem znevýhodněny (Hirt 2008: 294–295).

V rámci multikulturalismu, napříč jeho typy, můžeme sledovat vývoj multikulturalistické rétoriky: „Boj proti diskriminaci jednotlivců na bázi etnického či rasového stigmatu (resp. boj za občanskou rovnost a jednotu) zvrátil boj za ‚uznání‘ politické svébytnosti ‚etnických skupin‘ “ (Hirt 2005: 15). Ještě později, jak tvrdí Pavel Barša, se „těžiště z pólu

---

⁴ Nicméně se neomezují pouze na popis *pojmu*, ale rozebírám zeširoka „ideologii“, její vývoj, dimenze apod.

podpory skupinové difference přesunulo na pól občanské *integrace*“[kurzívavlastní], tedy k podpoře integrace skupin do občanského celku, a zároveň umožnění pěstovat zvláštní skupinovou subkulturu nebo kulturu na nepolitické úrovni (Čaněk - Grill 2005: 3–5).

2.2 Proudý multikulturalismu

Multikulturalismus je obvykle členěn na tři základní proudy – pluralistický, liberální a kritický (Hirt 2008: 302). První ze zmíněných byl prvním obecně - je tím pádem základním typem, a hájí skupinu či komunitu a jejich kulturu (ibid.). Zástupcem tohoto typu multikulturalismu je například Charles Taylor (2001). Liberální multikulturalismus se, zjednodušeně řečeno, na rozdíl od pluralistického snaží integrovat jednotlivce (Hirt 2008: 303), jako představitele mohu uvést například Willa Kymlicku (1995; 2007). Posledním z proudů je kritický multikulturalismus, jehož představitelem je mimo jiných Peter McLaren (Hirt 2008: 309), a kritický je tento proud vůči celkové politické a teoretické koncepci předchozích dvou multikulturalismů, problém vidí v nerovném rozdělení moci ve společnosti (ibid.).

Jiné dělení je tvořeno na základě charakteristik subjektů, které multikulturalismus hájí: „Multikulturalismus dělíme především na národnostní a také na nenárodnostní, který je dán postavením minorit existujících na jiném základě: např. homosexuálové a lesbičky, feministická hnutí apod. Oba typy multikulturalismu pracují s minoritami, které jsou nějakým způsobem kulturně vyhraněné a rozpoznatelné.“ (Řízek 2010: 71)

2.3 Dimenze multikulturalismu

Vedle proudů multikulturalismu (a rozdělení na národnostní a *nenárodnostní*) rozlišujeme také několik jeho dimenzí. Multikulturalismus má současně několik významů:

- určitý typ společenské situace, tedy jak už bylo řečeno výše – koexistence skupin;
- interdisciplinární vědecký přístup k uchopení této společenské situace;
- politický požadavek na spravedlivé rozdělení zdrojů mezi skupiny;
- soubor praktických a edukativních strategií a postupů pro požadavky spravedlnosti uvedených v předchozím bodě (Hirt 2008: 295–296). Ve své práci navazuji především na poslední z dimenzí, jelikož se soustředím na multikulturní výchovu, tedy určitý způsob, jak se stát prostřednictvím školního systému snaží zajistit, aby byly minority uznávány.

2.4 Ideologická zázemí multikulturalismu

Širší myšlenková základna se může vztahovat na celou západní společnost, která je tvořena racionalismem a romantismem, jak to popisuje G. Baumann: “The Western nation-state is a peculiar amalgam of two seemingly irreconcilable philosophies: rationalism, that is, the appeal to purpose and efficiency; and romanticism, that is, the appeal to feelings as the basis of action.” (Baumann 1999: 18) Tato myšlenková schémata pak plodí představu, že: „The world is populated by peoples, and each of these has its culture. The final expression of this cultural unity is the making of a state, an act that promotes the cultural or ethnic group to the status, some say liberty, of a nation” (Bauman 1999: 18–19). Jinými slovy říká totéž i Hirt: „Etnopolitický diskurz, jehož je multikulturalismus dodnes ideovou extenzí, vychází z primordialistického předpokladu, že etnika jsou přirozené, starobylé a navzájem oddělené kolektivní útvary objektivně založené ve ‚skupinové‘ biologické spřízněnosti, ve kterých je sdílána specifická kultura (či tradice), od jejíhož rámce se bytostně odvíjí i pocit sounáležitosti ‚nositelů‘ této ‚kultury‘, resp. kolektivní identita ‚příslušníků‘ dané etnické ‚skupiny‘.“ (Hirt 2005: 17)

Dnes je multikulturalismus chápán především jako ideologie, ideologický projekt (Sartori 2011: 48), který „předkládá vizi nové společnosti a plánuje její uskutečnění. Současně je to také producent odlišností – sám je vytváří⁵ tím, jak se zasazuje o zviditelnění rozdílů, jejich posílení, a tím i o rozhojnění jejich počtu“ (ibid.: 80). Multikulturalismu je vlastní myšlenka, že etnická identita je totéž, co identita kulturní (Baumann 1999: 19).⁶

„Základem politiky rovné důstojnosti je idea, že je třeba vážit si všech lidí rovným dílem“ (Taylor 2001: 58). Existují dvě politické koncepce založené na ideji rovného respektu. Princip rovného respektu na jedné straně vyžaduje jednání, které je slepé k rozdílům, na druhé straně máme uznávat a dokonce podporovat zvláštní. První koncepce druhé vytýká, že je v rozporu se zásadou nediskriminace, druhá naopak vytýká první, že popírá identitu vnucováním homogenní, jim nepřiměřenou formu. (Taylor 2001: 59)

K tomu se váže nárok, který činí naopak stát vůči minoritám, tedy co od nich požaduje: „V situaci narůstající kulturní plurality uvnitř západních společností je možno po přistěhovalcích chtít jen asimilaci do občanského národa, nikoliv do určitého životního způsobu“ (Baršová a Barša 2005 :39), tvrdí Barša s Baršovou. Na jiném místě k tomu dále Barša dodává: „Jde o to, že když chceme člověka respektovat jako jednotlivce, tak nemůžeme nerespektovat také skupinovou identitu, která je součástí jeho individuální identity a nedá se od ní prostě odpojit“ (Čaněk – Grill 2005: 7).

---

⁵ Zde narážím na významnou paradigmatickou školu sociálního konstruktivismu, do něž multikulturalismus z pohledu antropologie spadá.

⁶ Zde se vracíme opět k sociálnímu konstruktivismu a konstrukci národů a etnik.

2.5 Multikulturalismus v ČR

Na otázku po charakterizaci multikulturalismu v České republice odpovídá politolog Pavel Barša, a to následovně: „ (...) Existuje zde několik neziskových organizací, které to slovo [multikulturalismus] rovněž používají, ale mluvit o multikulturalismu v České republice jako o určité vládní politice podle mě nelze – na rozdíl například od Kanady, Austrálie, Británie či Holandska v minulosti. To slovo se zde občas objeví v nějakém vládním dokumentu, ale lze těžko říci, že by to byla nějaká vládní koncepce.“ K tomu dále dodává: „Já si myslím, že [myšlenka multikulturalismu] ovlivňuje [ČR] tak od konce roku 1999, kdy vznikla komise pro integraci cizinců a kdy se ten pojem v těchto dokumentech začíná objevovat, i když spíše v deklarativní poloze. V koncepčních dokumentech o integraci Romů se sice slovo „m“ takřka neobjevuje, ale lze argumentovat, že obsahují jisté prvky multikulturalismu. V obou těchto případech to zhruba znamená, že integrace má za cíl integrovat příslušníky menšin do občanského celku a zároveň jim umožnit udržet si jisté rysy své skupinové identity nebo své kultury. Podle mě je toto ten nejobvyklejší význam toho slova. Multikulturní integrace je, nejjednodušeji řečeno, opakem asimilace.“ (Čaněk - Grill 2005).

Právě na situaci v České republice se váže má práce. Řeší totiž, jak je zacházeno s minoritami (konkrétně náboženskými) právě v České republice. Barša ovšem spíše hovoří o politické dimenzi multikulturalismu, na rozdíl od této práce, která je na pomezí vědeckého diskurzu a politické rétoriky.

3 MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA

Multikulturní výchova je *Pedagogickým slovníkem* definována jako:

„ (...) jednak interdisciplinární oblast teorie a výzkumu, jednak soubor praktických aktivit. Usiluje o to vytvářet prostřednictvím vzdělávacích programů způsobilost lidí chápat a respektovat jiné kultury než svou vlastní, eliminovat nebo oslabovat etnické či rasové předsudky.“ (Průcha 2008: 129)

„Multikulturní (interkulturní) výchova je edukační činnost zaměřená na to, aby učila lidi z různých etnik, národů, rasových a náboženských skupin žít spolu, vzájemně se respektovat a spolupracovat. Provádí se na základě různých programů ve školách a v mimoškolních zařízeních, v osvětových akcích, v reklamních kampaních, v politických opatřeních. Jsou s ní spojovány velké naděje, i značné finanční prostředky, ale její skutečný efekt není spolehlivě prokázán.“ (Průcha 2011: 15)

„Multikulturní výchova je zaměřena na změnu a podporování pozitivních postojů příslušníků majoritní skupiny k příslušníkům minorit, zároveň je orientovaná na posilování identity členů menšinových skupin. Jedná se o přípravu na reálné situace, se kterými se budou obě skupiny v rámci globalizace a „mizení“ hranic setkávat. Je založena především na zkušenostním učení, na emocionálním základě, který je podporován také databází informací o této problematice. Jejím cílem je eliminace projevů xenofobie, rasismu, diskriminace, a to především na podvědomém, zvnitřnělém základě.“ (Rozsypalová 2008: 90)

Pro shrnutí: „Kdyby měl být smysl multikulturní výchovy vyjádřen zkratkou, dalo by se napsat: multikulturní výchova => poznávat => rozumět => respektovat (jiné kultury, etnika, národy) => koexistovat a kooperovat“ (ibid.: 15).

3.1 Multikulturní výchova v České republice

Rámcový vzdělávací program (pro základní vzdělávání) – centrální kurikulární dokument – na jehož základě se v ČR na všech (základních) školách tvoří Školní vzdělávací programy, se multikulturní výchově nevyhýbá. Zařazuje ji jako *průřezové* téma, které prolíná hlavními vzdělávacími oblastmi zejména v těch tématech, která se zabývají vzájemným vztahem mezi příslušníky různých národů a etnických skupin. (Rozsypalová 2008: 92) I v tomto dokumentu je zmiňováno i náboženství (RVP ZV 2005: 97–98): žáci mají „rozvíjet schopnost poznávat a tolerovat odlišnosti jiných národnostních, etnických, náboženských skupin a spolupracovat s nimi“ či „pomáhá uvědomovat si neslučitelnost rasové, náboženské a jiné netolerance s principy života v demokratické společnosti“. (Průcha 2011: 22)

Začlenění MLK výchovy do RVP má ale svá omezení. „Občanství musí mít specifický národní kulturní obsah – jazyk a hodnoty nejsou nadstandardy občanství, ale jeho tvrdé jádro... Multikulturalismus je ideologií společností, v nichž nadbytek komunikace oslabil sjednocující příběhy, sdílené pojmy a silné identity; ve společnostech na jiném stádiu vývoje je nerealizovatelný, jak dobře ukazuje spor s islámem... Za multikulturní uznání mnohosti kultur platíme jejich totálním odpolitizováním: všechny kultury jsou si rovné – žádná z nich už není schopna podřídit ekonomický růst nějakému sdílenému smyslu... Multikulturalismus jako politický projekt je vyčerpán, by příliš rozporný.“ (Bělohradský 2006 cit. in Rozsypalová 2008: 92–93)

Multikulturní výchova je pro mě vyjádřením toho, jak školství – potažmo stát – hovoří o menšinách, včetně náboženských. Ztělesněním multikulturní výchovy jsou příručky, jež v této práci analyzuji. Při analýze bylo důležité mít na paměti, že multikulturalismus je v Rámcových vzdělávacích programech, a že je zde vedeno „pouze“ jako průřezové téma, na rozdíl například od občanské výchovy.

4 NÁBOŽENSTVÍ

Dalším základním konceptem této práce je náboženství. Nejdříve se podíváme na problematiku definování toho, co to náboženství vlastně je, pak představím jeho důležité charakteristiky, které souvisí s praktickou částí bakalářské práce.

4.1 Definice náboženství

„Co je náboženství vím, ale když se mě na to někdo přímo zeptá, nejsem si tím vůbec jistý,“ parafrázuje religionista David Václavík Aurelia Augustina a jeho pohled na podobnou obtížnost s definicí času (Václavík 2008: 119). Rozhodně nejde o pojem univerzální, a měli bychom ho chápat jako něco, pomocí čeho se pokoušíme vymezit důležitý projev lidské činnosti (ibid.: 120).

David Lyon k problematice definice tohoto konceptu podotýká, že se *náboženství* stalo terminologickou pastí (Lyon 2002: 43). Zkoumáme jevy podle toho, jaké měřítko k jejich definici si sami stanovíme. To platí i pro náboženství. Takto nám ale může mnohé uniknout, nebo do náboženství zahrneme i to, co do něj už spadat nemusí. Tento nedostatek se může podle Davida Václavíka částečně vyřešit tím způsobem, že budeme alespoň reflektovat to, jakým způsobem jsme si měřítko stanovili, a při dalším bádání brát na tento fakt ohled. Nesmíme námi stanovená kritéria brát jako danost (Václavík 2008:120).

Každá věda, která pracuje s fenoménem náboženství, si stanovuje své vlastní pojetí konceptu, se kterým pracuje. Stejně tak i multikulturalistický diskurz pracuje s nějakým způsobem stanovenou definicí náboženství a zjištění, jaká náboženství jsou pro multikulturalismus relevantní, je jedním z dílčích cílů této práce.

4.2 Charakteristiky náboženství

U náboženství jsou pro tuto práci důležitější informace o jejich charakteristikách, které uvádějí religionisté a antropologové a sociologové náboženství.

Jedná se jednak o jeho **dynamiku** – protože je často vnímaná jako statická, ale ve skutečnosti má svůj vnitřní vývoj. Jak uvádí například Gerd Baumann: „Like ethnicity, religion, too, is often reified and essentialized as if it were the one thing beyond change“ (Baumann 1999: 69).

Dále je to jeho možná diferenciací, **heterogenita**, tedy rozčlenění do proudů, které existuje snad u každého z větších náboženství (Keene 2009). Judaismus například, je členěn do pěti proudů: ortodoxní, konzervativní, chasidský, reformní judaismus a rekonstrukcionismus (ibid.: 62–63), islám má dvě formy: ší'itskou a sunnitskou (ibid.: 126), buddhismus je členěn na théravádový a mahájánový (Keene 2009: 70). Křesťanství také rozhodně není jednotné, to beru jako zřejmý fakt, který není ani potřeba dokládat odbornou literaturou.

Neodmyslitelnou charakteristikou náboženství je jeho **otevřenost** či naopak **uzavřenost**. Jako Ž/žid se musíte narodit, ale stát se například buddhistou je možné, kdykoliv se pro to jedinec rozhodne.

Výše vyjmenované charakteristiky rozhodně nejsou všemi charakteristikami náboženství. Právě tyto aspekty náboženství však sleduji ve své analýze, respektive to, jakým způsobem jsou reflektovány příručkami multikulturní⁷ výchovy.

---

⁷ Rozumí se tím multikulturní, interkulturní i občanské výchovy.

4.3 Desekularizace a deprivatizace náboženství

Jak ukazuje například Peter Berger, náboženství je i přes očekávání sociologů a religionistů v dnešním světě stále velmi důležité (Berger 1999: 1–18). I Zdeněk Nešpor hovoří podobně: podle něj se ukazuje, že „náboženství je pro západoevropskou politiku v současnosti důležitější, než očekávaly klasické sekularizační teorie (Nešpor 2005: 150).

O důležitosti náboženství svědčí i v posledních desetiletích rozrůstající se rejudizační, rechristianizační a reislamizační hnutí. Snaží se jak tzv. shora, tedy skrze politiku, tak tzv. zdola, prostřednictvím charity a podobných činností, přilákat a přivést k pravým základům náboženství a praktické víře další a další potencionální členy (Kepel 1996).

Naprostá většina společností prožívá v poslední době náboženskou deprivatizaci, signifikantní návrat religiozity do veřejné sféry a (opětovné) zvýšení jejího vlivu na státně-politickou oblast. „Tato deprivatizace náboženství a desekularizace společností dokonce dostupuje takového stupně, že se náboženské přesvědčení stává jedním z klíčových mezikulturních rozdílů a generátorem vzájemné negativní identifikace, který může potažmo vést až k nějaké formě ozbrojeného konfliktu“ (Juergensmeyer 1993; Huntington 1997 in: Nešpor 2005: 143).

Náboženství může existovat ve veřejné sféře pouze v případě, že respektuje nezcizitelné a neporušitelné právo na soukromí a princip svobody vědomí. Bez těchto práv nemůže existovat moderní demokratický stát ani občanská společnost; deprivatizace náboženství může být ospravedlněna, pokud náboženství bude ochraňovat právo na soukromí (Casanova 1994: 57).

Pokud přijmeme tento fakt, intuitivně se v kontextu multikulturalismu můžeme snadno ptát po přístupu multikulturalismu právě k náboženstvím.

4.4 Náboženství namísto etnicity

Primárně jedná multikulturalismus s kategoriemi etnickými, nejsou to však *pouze* etnické skupiny, které aktuálně anticipují uznání⁸ a toleranci⁹ - jedná se o kategorie vnímané na bázi sexuální orientace, zdravotní hendikepovanosti či religiozity (Hirt 2005: 43). Podobně se vyjadřuje i Gerd Baumann, ale hovoří přímo o náboženských skupinách: „transformation was to translate ethnic community rights into religious community rights (Baumann 1999 :2), pravděpodobně kvůli jejich větší důležitosti oproti ostatním *alternativám* etnicity. Právě na pohled českého multikulturalismu na religiózní skupiny se soustředí tato práce.

„Problém soužití většin a menšin je redefinován: nejedná se o otázku tolerance či uznání etnicko-kulturních, ale nábožensko-ideologických skupin“ (Barša - Baršová 2008: 57). Je nutno dodat, že tento posun je pouze částečný, jak ve smyslu ideologickém, tak geografickém.: „Multikulturalismus ve smyslu sociální legitimace religijní plurality je sociální skutečností pouze v kontextu západního kulturního okruhu, zatímco jinde je odmítán, respektive ani neexistují sociální východiska umožňující jeho vznik.“ (Nešpor 2005: 147).

„Multikulturalistický diskurz s těmito kategoriemi zachází v principu analogicky, jako s těmi etnickými a staví na přesvědčení, že jsou skupiny vnitřně soudržné a jednání jejich členů je determinováno právě skupinovou příslušností. „Představa (náboženské, sexuální či zdravotní) odlišnosti pak stejně jako v případě „etnických minorit“ zakládá iluzi vzájemné stejnosti a bytostné sounáležitosti osob, které z hlediska

---

⁸ V Taylorově slova smyslu, uznání menšin či „podřízených skupin, podněcováno předpokladem, že existuje souvislost mezi uznáním a identitou, která pak označuje sebedopozumění lidí (Taylor 2001: 41).

⁹ K tématu naší práce jistě patří i koncept tolerance, protože je to právě tolerance, které se skupiny dožadují. Právě proto bylo toto slovo jedním z určujících kritérií pro výběr příruček. Problematiku tolerance rozvádí např. Sartori (Sartori 2011).

„majoritního“ diskurzu vykazují shodné sociálně signifikantní znaky, a tedy „příslušnost“ ke stejné sociální kategorii. Jedná se opět o princip identifikační totality, která je důsledkem stigmatizace zakotvené v lidovém diskurzu o „normalitě“, z něhož jsou derivovány rozhraničující symbolické atributy, na jejichž bázi dochází k exkluzi lidí s „odlišným“ vyznáním“. (Hirt 2005: 44) „Dochází tak k mnohým nejasnostem a konfuzím způsobených faktem, že pojednání těchto ne-etnických sociálních kategorií v multikulturalistickém diskurzu bývá implicitně navázáno na představu existence „skupin“ charakteristických specifickou „kolektivní identitou“ a „kulturou“, o nichž se poté, co jsou vyjmenovány, paušálně a mlhavě uvažuje v kontextu konceptů derivovaných z etnického/nacionálního diskurzu.“ (Hirt 2005: 44–45)

Existují, dle Casanovy, dvě krajní pozice nahlížení na individuální a skupinovou religiozitu. Jedna náboženství definuje jako individuální záležitost, druhá zase říká, že víra jednotlivce je nepodstatná bez komunity, ve které se jedinec nachází. Pokud totiž neexistuje církev k náboženství, které jedinec vyznává, nejedná se o náboženství, ale o magii (Casanova 1994: 44–45). Proto nejspíš je náboženská identita viděna tak kolektivním způsobem.

Podle Sartoriho je možné odlišnosti, na jejichž principu vznikají skupiny, které se dožadují uznání, rozčlenit do čtyř skupin: odlišnosti týkající se jazyka, zvyklostí, náboženského vyznání, nebo etnika. První dvě odlišnosti jsou jiné než druhé dvě, které nastolují problém zásadní odlišnosti. „Z toho plyne, že imigrační politika, která hází všechno do jednoho pytle a neumí či nechce rozlišovat mezi různými odlišnostmi, je chybná a odsouzená k neúspěchu.“ (Sartori 2011:70). Níže si autor klade důležitou otázku, zda „[j]e možné, aby byl imigrant třetího nebo čtvrtého typu (odlišný z hlediska náboženského nebo etnického) integrován stejným způsobem jak imigrant prvního nebo druhého typu? Ne, není to možné.“ (ibid.: 74)

„[j]e sice možné vymezovat multikulturalismus jako (politicky korektní) ohled na práva národnostních menšin, eventuálně jejich protežování, jenže tento pohled nebere do úvahy jednak jejich vnitřní i vnější skupinovou dynamiku a především mnohem subtilnější kategorie „kulturního bytí“ v podobě přijatých/částečně přijatých/odmítaných hodnotových a kognitivních struktur každé „kultury“, respektive jejich plurality v multikulturním společenství.“ (Nešpor 2005: 146). Jinými slovy, náboženství nejsou tak statická ani jednotná, jak je často multikulturalismus chápe. Stereotypně jsou náboženské skupiny vnímány homogenně, staticky, a identita jejich nositelů je skupinová¹⁰. Ale jednotlivá náboženství jsou vnitřně rozčleněna do někdy mnoha proudů - „Dnes vidíme po celé planetě masivní návrat náboženství do veřejného života. Nejnápadnější je to u islámu, ale postupně i ostatní světová náboženství začala jedno po druhém vstupovat velmi silně na veřejnou scénu. Přitom je nesmírně důležité, aby se tento návrat náboženství nevnímal zjednodušeně a jednostranně, protože má naprosto různé podoby. Náboženství – a i proudy uvnitř jednotlivých náboženství – pravdu nelze primitivně „házet do jednoho pytle“. (Halík 2005) O „rozchodu“ náboženství hovoří například GillesKepel, zmiňujíc diverzitu uvnitř křesťanství (Kepel 1996: 55–59), či nejednotnost židů (Kepel 1996: 132–133). Z tohoto hlediska se také budu dívat na multikulturní příručky – tedy z hlediska míry homogenosti náboženství, která jsou zmiňována.

---

¹⁰ „(...) it is generally taken for granted that a collectivity is a plurality of individuals who either see themselves as similar or have in common similar behaviour and circumstances.“ (Jenkins 2008: 103).

5 IDENTITA

Koncept identity je pro multikulturalismus zásadní, a často je identita spojována ne s etnickou příslušností, ale právě s náboženstvím, na které se soustředí má práce.

Co identita vlastně je? „ (...) identity is the human capacity – rooted in language – to know ‘who’s who’ (and hence ‘what’s what’). This involves knowing who we are, knowing who others are, them knowing who we are, us knowing who they think we are, and so on“ (Jenkins 2008: 5). Podstatné u identity pro multikulturalismus je to, jakým způsobem zájmy jedince ovlivňují právě sebeidentifikování se: „(...) identification and interests are not easily distinguished. How I identify myself has a bearing on how I define my interests. How I define my interests may encourage me to identify myself in particular ways. How other people identify me has a bearing on how they define my interests.“ (ibid: 7)

Koncept identity řeší i Appiah, který tvrdí, že „o individuální identitě každého člověka se předpokládá, že má dvě hlavní dimenze. Jednou je kolektivní dimenze, tj. průsečík kolektivních identit jednotlivců, a druhou je osobní dimenze, která spočívá v dalších sociálně a morálně důležitých vlastnostech ... např. inteligenci, šarmu, duchaplnosti, chamtivosti ..., které samy o sobě netvoří základ různých forem kolektivní identity. Rozdíl mezi těmito dvěma dimenzemi identity je, řekněme, spíše sociologickou než logickou distinkcí. Vzhledem ke každé dimenzi hovoříme o vlastnostech, které jsou důležité pro sociální život, avšak pouze kolektivní identity se chápou jako sociální kategorie, jako druhy osob. Existuje logická, nikoli však sociální kategorie duchaplných, chytrých, okouzlujících nebo chamtivých. Lidé, kteří sdílejí tyto vlastnosti, netvoří sociální skupinu v relevantním slova smyslu“ (Appiah 2001: 165–166). Multikulturalistický diskurz věnuje svoji pozornost pouze kolektivním identitám popsaným výše. Záleží pravděpodobně na tom, jaké skupiny se o uznání hlásí. Tedy různá etnika, nebo právě náboženská skupina.

5.1 Teorie uznání

Taylorova teorie uznání hovoří o vztahu mezi identitou a uznáním jedinců okolím: „ (...) naše identita je z části charakterizována uznáním¹¹ či neuznáním¹², často také zneuznáním ze strany druhých, takže člověk nebo skupina lidí mohou utrpět skutečnou újmu, skutečnou deformaci, jestliže jejich okolí či společnost zrcadlí omezující, ponižující nebo znevažující obraz jich samotných. Neuznání či zneuznání může způsobit ublížení, může být formou útlaku, může druhého uzavřít do falešného, narušeného a redukováného způsobu existence. (Taylor 2001: 41)

„Diskurz uznání se vyskytuje ve dvojí podobě: za prvé v intimní sféře, kdy vytváření identity a vlastního já chápeme jako proces, který probíhá v dialogu se signifikantními druhými, a za druhé ve veřejné sféře, kde role politiky rovného uznání nabývá na důležitosti“ (Taylor 2001: 53). Podobně o identitě jako procesu hovoří i Jenkins: „It is a process – identification – not a ‘thing’. It is not something that one can have, or not; it is something that one does“ (Jenkins 2008: 5).

5.2 Identita nositelů náboženství

Ohledně identity v kontextu náboženství je mimo jiné důležité, zda jedinec-věřící vnímá svou identitu jako jedince-věřícího, či jako člena skupiny-církve.

Ve své analýze se ptám i na příručkami popisovanou identitu nositelů náboženství, na to zda je vnímaná jako skupinová nebo spíš individuální. Důležitou složkou náboženství je jeho schopnost vštěpovat

---

¹¹ Uznání je Axelem Honnethem definováno jako odstranění sociální diskriminace, které brání příslušníkům skupin jakožto členům jejich specifické skupiny užívat obecných základních práv (Honneth 2004: 213).

¹² Zneuznání – odpírání nebo nedostatečné projevení sociálního uznání (ibid.: 172).

jeho nositelům právě identitu. „Identita jedince je determinována jeho členstvím v daném společenství“ tvrdí mimo jiných Peter Berger, sociolog náboženství (Berger 1997: 76).¹³ Podobně hovoří například Baumann: „people identify themselves, not in a soliloquy, but in dialogue with others. Multiculturalists must do the same, (...) because it is the only possible way to even think of identity“ (Baumann 1999: 117).

Jenkins k tomuto říká víceméně pravý opak; skupinosti nepřikládá velkou váhu: „Group identities are often treated as the most powerful forms of identification, in terms of their capacities“ (Jenkins 2008: 8) „Group membership and identity are likely to have some part to play, but they cannot be said to determine anything“ (ibid. 9). V rámci liberalismu jsou spíše hájena práva jednotlivce, než skupin, ale v případě náboženství má význam hovořit o skupinové identitě. Jak tvrdí Berger s Luckmannem o *strukturách věrohodnosti*: díky prostředí, které člověku stvrzuje jeho přesvědčení, si může zachovat svoji identifikaci a víru. Toto stvrzení jedinci poskytují struktury věrohodnosti (například mše, nebo skupinová meditace), které posilují jedincovu víru a potvrzují věrohodnost jeho reality (Berger, Luckmann 1999: 152–155). Na strukturu věrohodnosti je potřeba nahlížet jako na „sociální základnu“, která sestává z procesů, které vytváří a reprodukuje podobu ‚světa‘, tedy i vytváří identitu.

Ve světovém měřítku, jak píše Samuel Huntington, je nejdůležitějším rozdílem kultura. „Ve světě po studené válce nehrají nejdůležitější roli ideologické, politické či ekonomické rozdíly mezi národy, nýbrž rozdíly kulturní. Národy a státy se pokoušejí odpovědět si na nejzákladnější otázku, před níž lidé stojí: ‚Kdo jsme?‘ Odpovídají na ni způsobem, který se stal pro lidské bytosti tradičním – totiž tak, že se vztahují k tomu, co pro ně znamená nejvíce. Při definování vlastní identity se lidé odvolávají na své předky, náboženství, jazyk, dějiny, hodnoty,

---

¹³ Více o důležitosti skupiny pro víru jednotlivce vizte má první bakalářská práce – Sekularizace v pojetí Petera Bergera (ZČU, FF KSS 2012).

zvyky a na instituce.“ (Huntington 2001: 14). Huntingtonovo rozvržení světa na civilizační celky, je ale z velké míry - čtyři (z devíti) - definovány právě náboženstvím, které je v dané civilizaci dominantní (Huntington 2001: mapa 1.3).

Na závěr ke vztahu identity a náboženství ještě citace Jenkinse, která snad nepotřebuje delších komentářů: „no discussion of identity written after 11 September 2001 would be complete without an acknowledgement of the re-emergence of religion as a major index of who's who and what's what“. (Jenkins 1999: 30)

6 DODATEK K TEORETICKÉ ČÁSTI

Nutno dodat, že teorie, které uvádím výše, mi sloužily nejen jako vhled do problematiky a její představení a seznámení se s pojmy, ale tyto teorie mě provází celou analýzou, a jejich ztělesněním je pak formulář, podle kterého analýzu provádím. Týkají se tedy jak i metodologie, tak celé analýzy. Teorie, které jsou uvedeny v odborné literatuře, mi sloužily jako informační základna (především o náboženství a identitě), a v příručkách jsem ověřovala, zda jsou stejné informace předkládány i příručkami, či zda jsou jiné¹⁴.

---

¹⁴ A přirozeně dále - pokud jiné, tak v čem, jakým způsobem.

7 METODOLOGIE

V této kapitole představím cíle práce, konkrétní použitou metodu analýzy, výzkumný vzorek, metodu jeho shromáždění a jeho charakteristiky.

Mimo jiné připojuji i omezení této práce, která se týkají metodické části a kterých jsem si vědoma.

7.1 Teoretické a výzkumné cíle práce

V této práci si pokládám zároveň několik výzkumných otázek, které jsou vzájemně propojeny.

Především se jedná o zmapování informací o náboženstvích předkládané příručkami multikulturní a občanské výchovy v České republice. Snažím se ve své práci zjistit, jak jsou v České republice viděny optikou multikulturalismu náboženské skupiny. Bude mě zajímat, jak tyto příručky pro učitele hovoří o náboženských skupinách, a jaká konkrétní náboženství jsou pro tuto literaturu relevantní (tedy o jakých mluví, a jaká opomíjejí).

7.2 Metoda

K tomuto (výše popsanému) účelu jsem sestavila **formulář** (příloha č. 1) obsahující několik kritérií, podle něhož budou knihy následně analyzovány. Formulář má dvě části, první obecnější – jaká slova obsahuje titul a podtitul knihy, otázky zda vůbec se náboženství uvnitř vyskytuje, pokud ano, kolik kapitol (nebo podkapitol) či zda je slovo zmíněno pouze v jednotlivých definicích klíčových konceptů, a také procentuální zastoupení prostoru knihy. Formulář má v tomto místě baterii – tedy svou druhou část. V ní jsou podrobnější otázky – jaká konkrétní náboženství jsou zmiňována, jak je zacházeno s nositeli náboženství a s náboženstvími samotnými. Baterie formuláře pak byla opakovaně použita podle počtu zmíněných náboženství.

Sledovala jsem i rozdíly mezi staršími a novějšími příručkami, tedy diachronní vývoj „diskurzu“ multikulturních příruček a příruček občanské výchovy týkajícího se náboženství. K tomu sloužil formulář, který byl sestaven na základě teoretických poznatků o náboženství a jeho aspektech a charakteristikách, o identitě a procesu identifikace.

Prováděna byla obsahová analýza, jak kvantitativní, tak kvalitativní. „Klasická obsahová analýza usiluje o objektivní a systematický popis manifestního obsahu komunikace. V textu se identifikují předem definované charakteristiky. Etnografická obsahová analýza vychází z reflexivnosti a interaktivity, která zahrnuje výzkumníka, koncepty, sběr a analýzu. Kategorie, podle kterých se materiál třídí, se neurčuje před analýzou, ale vyplývají z dat, do uvažování se zahrnuje i kontext. Data se shromažďují v průběhu studie. Analýza někdy vede ke změně koncepce, což může vyvolat sběr nových dat. Etnografická obsahová analýza se proto hodí pro studium současných dějů.“ (Hendl 1999: 271) či „analýza dokumentů a textů s cílem rozkrýt jejich vlastnosti s ohledem na položenou otázku“ (Hendl 2005: 387).

7.3 Jednotka analýzy

Analyzovány byly, jak jsem již uvedla, příručky pro multikulturní či interkulturní výchovu a příručky pro občanskou výchovu (určeny pro druhý stupeň základní školy, nebo pro střední školy) – tedy spadající v *Rámcových vzdělávacích programech* (RVP) do témat *Multikulturní výchovy* (průřezové téma) a *Občanské výchovy*. Tyto příručky by měly v titulu či podtitulu obsahovat slova multikulturní či interkulturní apod. a zároveň slova jako výchova či vzdělávání¹⁵. Příručka je *Pedagogickým slovníkem* definována jako „jeden z typů školní učebnice. Didaktická pomůcka, která doplňuje tradiční učebnice tím, že obsahuje v relativně

---

¹⁵ Pojem andragogika znamenající též výchovu jsem vyřadila, pro jeho nepříliš časté užívání v titulech knih.

ucelené podobě informativní přehledy faktografických dat, událostí, přehledy učiva většího rozsahu apod. Plní funkci informační, systemizační, sebevzdělávací.“ (Průcha a kol. 2008: 190)

Předpokladem při definování vzorku je, že příručky vznikly s povědomím o obsahu Rámcových vzdělávacích programů, tudíž alespoň do jisté míry odráží jejich obsah, který zas reflektují politické přístupy k multikulturalismu.

Dalším kritériem byl jazyk, ve kterém jsou knihy napsány – a to český. Cizojazyčné jsem vyřadila jak z praktických důvodů – množství analyzovaných knih by tak byl markantněji větší - tak kvůli logice spojení mezi Českým RVP a příručkami.

Celkem bylo shromážděno třicet tři knih - jejich seznam vizte příloha č. 2, kde jsou rozděleny podle kritéria uvedeného v analytické části (míra vyjadřování se o náboženství).

7.4 Postup rešerše knih

Knihy byly vyhledávány převážně podle klíčových slov *multikulturalismus*, *interkulturalismus* či *tolerance* (+ přívlastky těchto slov) v titulu či podtitulu knihy, v databázi několika knihoven, dokud jsem nedosáhla saturace, tedy momentu, kdy už se přestaly objevovat „nové“ příručky.

Dále jsem použila i metodu tzv. „snowball sampling“ (pomocí citací a odkazů), kdy jsem prohlížela literaturu, na kterou se odkazovaly jednotlivé příručky – s předpokladem, že se mohou navzájem inspirovat (držet se poučky že „je lépe vidět z ramen obrů“) či nějakým způsobem vůči sobě vymezovat.

Jedním z nejzákladnějších mechanismů třídění knih, které teoreticky mohly být příručkami, bylo prostudování úvodu, či obsahu, abych se ujistila, zda se opravdu jedná o příručku, nikoli o učebnici, či

teoreticky psanou publikaci o výchově nebo problematice. Tímto způsobem třídění ale bohužel mojí chybou mohly být z prvotního souboru vyřazeny knihy, které vyřazeny být neměly. Ale jelikož, pokud vím, neexistuje žádný oficiální seznam příruček pro multikulturní a občanskou výchovu, bylo na mně pokusit jej vytvořit.

Částečně jsem se spoléhala na svůj cit pro určení názvu knihy dle jejího obsahu, protože ne vždy je v titulu explicitně řečeno „příručka multikulturní výchovy“ apod. Právě z tohoto důvodu si nemohu být jistá, zda mnou shromážděný a analyzovaný soubor příruček je zcela kompletní, a že mi nějaké „neunikly“ díky svému neočekávanému názvu. Pokud nějaké příručky nejsou úspěšné, vydařené, či známé, zvyšuje se u nich pravděpodobnost, že se do mého souboru nedostaly z důvodu, že nejsou hojněji citovány, či dokonce nejsou v katalozích knihoven.

Vyřazeny byly potencionální příručky, které ovšem byly vydány časopisecky, tedy které nebyly samostatnou knihou – příručkou.

Do souboru se také nedostaly knihy, které byly učebnicemi pro žáky, jelikož takové množství je (mnou) analyticky nepojmutelné a také jednoduše nespádaly do mnou zúženého vzorku.

Dalšími knihami, které jsem vyřadila, byly tematické – již zaměřené na určité téma, například Romy (Balvín 1999 aj.), protože u nich by má analýza byla smysluprázdná; a cizojazyčné, včetně přeložených z cizího jazyka (jako například Brander 2006), protože by mohlo být porušeno spojení s českými Rámcovými vzdělávacími programy. U česky psaných příruček je zde přítomen tento předpoklad.

Tímto specifikováním jednotky analýzy jsem se snažila zajistit, že budou analyzovány právě ty příručky, jejichž obsah je spojen se mnou vybraným tématem.

7.5 Omezení bakalářské práce

K metodologii připojuji ještě zmínku o nedostatku, který je s metodologií úzce spojen.

Nejzřejmějším nedostatkem této práce, mimo těch, které jsem již zmiňovala, je nekompletnost souboru mnou shromážděných příruček. Jsem si vědoma, že existují další příručky, ke kterým jsem se fyzicky nedostala – seznam těchto titulů vizte příloha číslo 3. Buďto byly v knihovnách půjčeny, nebo mi je Meziknihovní výpůjční služba nestihla doručit. Kompletnost seznamu mnou analyzovaných knih by mohla ovlivnit výsledky analýzy. Dalším důvodem pro absenci některých titulů je, jednoduše to, že jsem se o nich dozvěděla příliš pozdě. Právě z těchto důvodů uvádím seznam těch knih, které by za ideálních podmínek v mém souboru také pravděpodobně¹⁶ byly.

---

¹⁶ Několikrát se mi stalo, že i knihy, o kterých jsem předpokládala, že do mého souboru spadají, nakonec nesplňovaly stanovené podmínky.

8 ANALÝZA

8.1 Roztřídění dle formy

Analyzované příručky můžeme roztřídit podle několika kritérií. Jedním z nich je jejich funkce, forma. Setkala jsem se s *metodickými* příručkami, které navádějí, jakým způsobem mohou být vedeny jednotlivé hodiny, příklady praktických cvičení pro žáky/ studenty, někde dokonce krátké hry. S těmito příručkami v ruce lze velmi snadno vést hodiny multikulturní či občanské výchovy. Dalším typem jsou *teoretické* příručky, ty spíše poučují pedagogy o jednotlivých konceptech či teoriích. Poslední velkou skupinou jsou knihy, které vypadají spíše jako *sborník*. Je to obvykle jakýsi soubor několika kratších či delších statí, pojednávající o různých tématech dotýkajících se multikulturalismu, tolerance, soužití, hájení práv apod.

8.2 Dle míry přítomnosti náboženství

Jiným kritériem, pro tuto práci důležitějším, je absence či přítomnost tématu náboženství ve svém obsahu. I v tomto ohledu jsou příručky ve třech základních skupinách:

1. ty, které náboženství nezmiňují vůbec
2. příručky zmiňující náboženskou problematiku průběžně v textu, nejčastěji v definicích základních konceptů
3. knihy uvádějící minimálně celou jednu kapitolu či podkapitolu týkající se náboženství.

V první skupině je **deset** knih, nejpočetněji je v mém souboru zastoupena druhá skupina čítající **dvanáct** knih. Poslední zmíněná skupina čítá také **dvanáct** příruček. Co se týče rozdělení příruček podle prvního kritéria: formy, je na druhém členění nezávislé. Tedy ve všech třech skupinách se objevují všechny formy příruček. Neplatí tedy, že by

například *metodické* příručky nezmiňovaly náboženství či že každá *teoretická* příručka má v sobě kapitolu o náboženství. Každou ze skupin a její charakteristiky dále podrobněji rozeberu.

Ještě technická připomínka – pokud cituji některou z příruček, citace se váže k seznamu příruček z přílohy, v závěrečném *Seznamu použité literatury* pro větší přehlednost uvedeny nejsou.

8.2.1 Příručky „bez náboženství“

Knihy, neřešící náboženství vůbec jsou zastoupeny (v mém souboru) nejméně, ne však nezanedbatelně. Tyto knihy jsou většinou zaměřeny buďto na etnické menšiny na výklady metodiky výuky, nebo na to, co multikulturalismus a multikulturní výchova obecně vlastně jsou. Nevylučuji, že se v knize slovo náboženství nebo náboženský objevuje, ale pokud ano, tak zcela marginálně.

8.2.2 Náboženství „v definicích“

Druhá kategorie knih, pracovně nazývaná „zmiňující náboženství v definicích“, čítá, jak jsem už uváděla, dvanáct knih. Náboženství je v nich zahrnuto, ale pouze okrajově – buď jako jeden z vedlejších principů, na základě něhož se skupiny¹⁷ dožadují uznávání, jako minoritní skupina¹⁸, jako důležitý aspekt identity člověk¹⁹, jako duchovní výtvar lidí²⁰, nebo jako kategorie, které je potřeba prokazovat toleranci²¹.

¹⁷ Problematika skupinovitosti rozvedena na jiném místě v této práci.

¹⁸ Švingalová (2007).

¹⁹ Jirásková (2006: 21).

²⁰ Interkulturní psychologie (Průcha 2007).

²¹ Dostálová, Homeová (2001: 13);

Pro lepší představu a přiblížení, jak je náboženství v této skupině příruček zahrnuto, předkládám několik reprezentativních příkladů.

„(...) některé národnosti se vymezují nikoliv na základě etnického kritéria, nýbrž na základě náboženského či rasového“ (Průcha 2001: 25). Zde autor dále jako příklad uvádí Židovský národ, u něhož je identifikace zmatečná – někdy na základě etnicity, jindy právě na základě jejich náboženství.

Jindy se náboženství objevovalo například u definic tolerance:

„tolerance: schopnost tolerance je schopností ocenit a třeba i podpořit odlišné. Předpokládá především respekt pro právo ostatních lišit se ve svých názorech, zvycích a přesvědčení. Podpora různosti v běžném každodenním životě by měla být založena na uvědomění si výhod, které poskytuje soužití lidí různého rasového, etnického, náboženského, či kulturního zázemí v téže komunitě.“ (Dostálová, Homeová 2001: 13)

Následující úsek zmiňující náboženství vychází ze sborníkové formy příručky, kde je náboženství zmíněno jako jedno z více možností, jak jsou definovány skupiny. Tímto způsobem se objevuje náboženství nejčastěji – tedy zahrnuto v rozvitě větě, vedle dalších kategorií, typicky například etnicita, národ, kultura.

„Středoevropský prostor, podobně jako většina obydlený míst na zemi, byl a je místem setkávání, střetání, soužití a míšení různých sociokulturních skupin, ať už jsou tyto skupiny definovány etnicky, národnostně, nábožensky, socioekonomicky, kulturně či jinak“ (Buryánek 2002: 11, [kurzíva vlastní]).

Jiný příklad pochází ze cvičení, které je možné provést se žáky:

„Které z následujících výroků máte chuť zaškrtnout, pokud byste jejich pomocí měli odpovědět na otázku „kdo jsem?“

člověk, žena/muž, učitel/ka, kuchař/ka, domovník/domovnice, horolezec/horolezkyně, bruslař/ka, matka/otec, dcera/syn, manžel/ka, kamarád/ka, cestovatel/ka, Evropan/ka, chalupář/ka, houbař/ka, Pražan/ka, Čech/Češka, vesničan/ka, katolík/katolička, nevěřící, muslim/ka, věřící, milovník/milovnice, cyklista/cyklistka, čtenář/ka, fi latelista/fi latelistka, dobrovolný/á hasič/ka, kolega/kolegyně, představitel/ka menšiny, imigrant/ka, homosexuál, heterosexuál, Rom/ka, Němec/Němka, Holanďan/ka, cizinec/cizinka,

našinec, jiné.....“ (Moree 2008: 51).

8.2.3 Příručky hovořící o náboženství blíže

Poslední kategorie knih, mluvících o náboženských skupinách významněji, je svou podstatou nejkomplicovaněji analyzovatelná. Dále se analýza bude vztahovat pouze k této skupině knih. V kontextu těchto příruček jsem se pokusila provést další dílčí typologie, podle množství kapitol či podkapitol týkajících se náboženství, či podle náboženství, o kterých se zde píše, či jestli je postižena pouze Česká republika a její situace, či Evropa, či ještě větší územní celek, nemluvě o tom, jak je s náboženstvími a jejich nositeli zacházeno. Také si pro přehled můžeme sestavit takovou „hitparádu“ náboženství, tedy žebříček podle toho, jak často se objevují. Některá rozčlenění a typologie nejsou příliš plodná, snad dokonce zbytečná, proto představím pouze ty části výsledků, které jednoduše má význam představovat.

Jednotlivé kapitoly o náboženství jsem analyzovala podle zmiňovaného formuláře, respektive jeho druhé části. Soustředila jsem se na několik oblastí – míra otevřenosti náboženství, jeho míra státnosti, homogenity, zda je identita popisována jako skupinová či naopak,

vrozená či volená. Nyní postupně rozeberu všechny části formuláře jednotlivě.

8.2.3.1 Zmiňované náboženství

Z jedenácti knih mluví devět o islámu, šest o buddhismu, pětkrát se vyskytovalo židovství spolu s hinduismem, čtyři knihy zmiňovaly křesťanství a konfucianismus je objevil pouze jednou, spolu novými náboženskými hnutími²².

V drtivé většině případů se tedy hovoří o tradičních náboženstvích, tedy trojice monoteistických plus slavná východní náboženství – buddhismus a hinduismus. Je pochopitelné, že se příručky výchovy zabývají přednostně náboženstvími, která jsou výrazně početně zastoupena, a jsou tím pádem důležitější. Pro multikulturalismus nemá takový význam „náboženství“ jako například New Age nebo Vesmírní lidé, protože ti se pravděpodobně nebudou dožadovat uznání a přiznání zvláštních práv. Zde se můžeme vrátit k problematice definování náboženství a náboženské skupiny, o které jsem se zmiňovala v kapitole náboženství. Jsou tyto a jiná nová náboženská hnutí náboženstvími? Mají nárok dožadovat se uznání? U tradičních náboženství se o této otázce již příliš nedisktuje. To, že jsou to náboženství, je axiomaticky dané, proto se to „bez problémů“ může objevit v příručce multikulturní výchovy.

Číslo, které může být překvapivé, se týká počtu zmínek o křesťanství. Naše společnost je v základu křesťanská, a tento jev si vysvětluji tím, že příručky pravděpodobně předpokládají, že určitou znalost tohoto náboženství jak učitelé, tak studenti mají, proto se spíš věnují jiným vyznáním. Dalším důvodem může být, že křesťané se prostě

---

²² O nich hovoří Dušan Lužný, kapitola „Nová náboženská hnutí jako příklad změny náboženského chování“ in: Dopita a Staněk (2006).

nemusí v České republice dožadovat uznání a nějakých speciálních práv apod., proč tedy křesťanství uvádět do příruček multikulturní výchovy.²³

8.2.3.2 Prostor věnovaný náboženství

Procentuální prostorové zastoupení kapitol o náboženství v rámci celé knížky bylo průměrně 12, nicméně nejčastěji se čísla pohybovala kolem devíti (5–11) a dvaceti (20–23) procent.

8.2.3.3 Skupinovost vs. individualita

Co se týče nositelů náboženství a možné skupinovosti či naopak individuálního charakteru jejich identity, výsledky mé analýzy jsou ambivalentní. Často se v textech objevoval nositel náboženství v singuláru,

„den Žida...“ či *„Křesťan“* (Vylitová 2003: 2, 3),

ale to nemusí nutně značit individuálnost, i když bychom si to tak vyložit mohli.

Transparentnějším příkladem ale může být úryvek, v němž se hovoří o smrti Židů v koncentračních táborech (Podlešák 2002) či citace o muslimské identitě (Kropáček 2008: 149).

„Za globálními statistickými údaji jako by zanikaly individuální lidské osudy, ale to je jenom zdání nezúčastněného pozorovatele. Za těmito

---

²³ Toto vysvětlení mám podloženou myšlenkou Gerda Baumanna o náboženské ne-neutralitě státu jako celku: „(...) wemustengage the state asmore than a neutralstage on whichthingseither do ordon'thappen“ (...) „the nationstateisneitherethnicallyneutral nor religiouslyneutral. (Baumann 1999: 44–45).

čísly se totiž skrývají osobní tragédie jednotlivců, kteří se ničím neprovinili, a přesto museli zemřít“ (Podlešák [Sapík, Murad] 2002: 54).

„Zdaleka ne všichni však staví islám na nejpřednější místo mezi identitami, k nimž se hlásí; pro mnohé je pouze statistickým údajem navazujícím na rodinné tradice“ (Kropáček [Šišková] 2008: 149).

Častěji se však za nositele náboženství předkládaly skupiny věřících –

„muslimská obec“ (Marádová 2006: 65) apod.

8.2.3.4 Otevřenost vs. uzavřenost

Pokud jde o míru otevřenosti náboženství, tedy co se týče prezentace příručkami, objevovaly se markantní rozdíly mezi jednotlivými náboženstvími. Jako nejuzavřenější byl jednoznačně prezentován judaismus (viz ukázka):

„Pokud se najde jedinec, který by chtěl přijmout židovské náboženství, musí podstoupit řadu zkoušek, které ho mají odradit.“ (Horyna [Vylitová]²⁴ 2003: 2).

To, jaké náboženství je nejuzavřenější, není tak jednoznačné, ne tak snadno určitelné. Explicitně se o výrazné otevřenosti nějakého náboženství nehovořilo nikde.

8.2.3.5 Připsanost vs. volba

To blízce souvisí s mírou připsanosti či naopak volby náboženství. Jako vrozené je prezentováno rozhodně židovství, je hojně spojováno

---

²⁴Horyna, Jan. (2003): „Židovství“ in: Vylitová, R. - My a ti druzí: příručka pro multikulturní výchovu a vzdělávání na základní škole. Multikulturní centrum. Praha.

s etnicitou (Podlešák [Sapík, Murad]²⁵ 2002; Pavlát [Šišková]²⁶ 2008), či konkrétní ukázky z příručky:

„Židé věří, že jsou Bohem vyvolený národ.“ (Horyna [Vylitová]²⁷ 2003: 2).

„Židé jsou různými odborníky a správními institucemi chápáni nejednoznačně – národnost či jako národ nesoucí judaismus“ (Průcha 2007: 60).

Dále by jako připsané náboženství mohl být považován islám, především kvůli politickému aspektu ve státech, kde je islám významně rozšířen. Není to však jednoznačné:

„Arab a muslim není ovšem automaticky totéž. Většina muslimů (...) nepatří k etnicky k Arabům a naopak část Arabů (...) vyznává křesťanství.“ (Kropáček [Šišková]²⁸ 2008: 149)

U buddhismu je převažující spíše volba než askribovanost, u hinduismu naopak – 80 % obyvatel Indie jsou hinduisté, a jejich náboženství je úzce spojeno s kastovním systémem fungujícím v jejich státu. U neindických hinduistů ale převažuje naopak volba – například u hinduistů v České republice, kteří jsou z velké většiny rodilí Češi, se hovoří jako o *konvertitech*, což značí rozhodnutí se pro danou víru

---

²⁵ Podlešák, Jan. (2002): „Z hlubin paměti. K záchraně židovského kulturního dědictví v jižních Čechách“ in: Sapík, Murad – Evropská dimenze výchovy k občanství. Pedagogická fakulta JČU, České Budějovice.

²⁶ Pavlát, Leo. (2008): „Antisemitismus – nejvytrvalejší zášť v dějinách lidstva“ in: Šišková, T. – Výchova k toleranci a proti rasismu. Multikulturní výchova v praxi. Portál, Praha.

²⁷ Horyna, Jan. (2003): „Židovství“ in: Vylitová, R. - My a ti druzí: příručka pro multikulturní výchovu a vzdělávání na základní škole. Multikulturní centrum, Praha.

²⁸ Kropáček, Luboš (2008): „Lidé z Blízkého východu“ in: Šišková, T. – Výchova k toleranci a proti rasismu. Multikulturní výchova v praxi. Portál, Praha.

(Marádová 2006: 64). Na rozdíl od muslimů, jichž „u nás většinu tvoří cizinci“, kteří si svou víru *přivezli* (ibid.).

8.2.3.6 Dynamičnost vs. staticnost

Dalším aspektem, který jsem v příručkách sledovala, je prezentovaná dynamičnost náboženství, tedy jejich vnitřní vývoj. Mohu říci, že příručky samy tento aspekt ale příliš nesledovaly, až na některé výjimky, jako *například Kapitoly z multikulturní tolerance*, kde je doslova uvedeno o islámském náboženství, že je

„nejdynamičtější náboženství současnosti“ (Kapitoly z multikulturní tolerance²⁹ 2002: 92).

O nových náboženských hnutích bychom také mohli říct, že v sobě mají dynamický aspekt, jsou přece nová, vycházejí často z náboženství jiných, tradičních. Dalo by se ale polemizovat zda tato hnutí nezařadit spíše do aspektu heterogenosti náboženství. Jistě jsou oba jevy propojeny.

8.2.3.7 Heterogenost vs. homogenost

Tato dichotomie se váže jednak k množství proudů, která v rámci jednotlivých náboženství existují, jak jsem popisovala výše, tak k názorové heterogenitě, která nutně nemusí znamenat jinou církev či denominaci, nicméně je znázorněním toho, že náboženství není zcela homogenní.

---

²⁹ Kolektiv autorů.

Stejně, jako v ostatních ohledech, je i zde velká variabilita zmínek. A i na tento aspekt se musíme dívat zvlášť podle jednotlivých náboženství. Tak například islám, naše „superstar“ pro příručky, je nejčastěji viděn jako homogenní, prostě muslimové. Nicméně lze objevit i reflexe jejich nejednotnosti, které se jak týkají názorů:

„V dnešní vlně rozpoutaného násilí část Arabů chápe džihád jako svatou válku, kterou je možné vést třeba i teroristickým způsobem. Mnoho muslimů nesouhlasí s násilím, které je pácháno ve jménu jejich náboženství.“ (Cílková, Schönerová 2007: 91).

nebo víry jako takové:

„pravověrný muslim (...)“ (Kapitoly z multikulturní tolerance 2002: 93).

Zdůrazňuji ale, že podobný typ výroků je světlou výjimkou, v množství knih, které jsem procházela.

U křesťanství, kde lze očekávat větší míru reflexe jeho štěpení do mnoha církví, jsem se nesečkala s větším „úspěchem“, opět až na výjimky:

„(...) v 11. století se do té doby jednotná církev rozdělila na ortodoxní (pravoslavnou) a katolickou, od dob reformace (zejména 16. století) se dále vyčlenily církve protestantské.³⁰“ (Hradílková [Vylitová] 2003: 3–4)

Buddhismus je rozdělen na dva své velké proudy (*máhajána* a *hínajána*) a několikero škol *Kapitolami z multikulturní tolerance* a na proudy *Výchovou k občanství v rámci školního vzdělávacího programu* se

---

³⁰ citace pokračuje následovně: „Od 17. století se však objevují i tendence opačné, tj. usilující o obnovení jednoty církve (ekumenismus)“ (ibid.), čímž autorka postihuje i nejsoučasnější trendy.

zaměřením na potírání rasové a národnostní nesnášenlivosti (Bělka [Dopita, Staněk]³¹ 2006).

Směry judaismu nebo hinduismu nejsou zmíněna žádnou příručkou.

8.3 Diachronní vývoj

Co se týká diachronního vývoje, o kterém jsem v metodologii tvrdila, že jsem jej sledovala, či srovnání příruček na základě jejich roku vydání, k mnoha plodným závěrům jsem nedospěla, ani co se týče jednotlivých partikularit. Jsou „staré“ i „mladé“ příručky, ve kterých jsou *kvalitní* nezkreslené informace o jednotlivých náboženských skupinách a *vice versa*. V žádném ze sledovaných aspektů nemůžeme jednoznačně vidět vývojovou tendenci.

8.4 Shrnutí

Nyní shrnu obecnější závěry z analýzy, což je vždy zjednodušující proces a nutně redukcující, nicméně užitečný. Uvedu jej pro přehlednost v jednotlivých bodech, seřazených podle důležitosti, a také podle míry jednoznačnosti tvrzení:

- příručky se mohou rozdělit do tří skupin, podle míry výskytu zmínek o náboženství, a tyto skupiny jsou zastoupeny srovnatelným počtem jednotek
- prostor, jenž je u třetí skupiny příruček (těch, které mají alespoň jednu podkapitolu týkající se náboženství) věnován právě náboženství se pohybuje mezi pěti až dvaceti procenty

---

³¹ Bělka, Luboš. (2006) „Podoby buddhismu na západě“ in: Dopita, Staněk – Výchova k občanství v rámci vzdělávacího programu se zaměřením na potírání rasové a národnostní nesnášenlivosti. Olomouc.

- takřka všechny příručky, které hovoří o náboženství, zmiňují tzv. tradiční náboženství – tedy (v pořadí četnosti výskytu) islám, buddhismus, judaismus, hinduismus, křesťanství
- náboženství jsou obvykle příručkami popisována jako statická a homogenní
- židovství, islám a hinduismus jsou prezentovány spíše jako uzavřená náboženství
- na rozdíl od buddhismu (a křesťanství), jež jsou viděna spíše jako vůči nečlenům otevřená
- identita věřících je příručkami vnímána a představována spíše jako kolektivní
- diachronní vývoj v jednotlivých vyjádřeních o náboženství v příručkách absentuje

8.5 Další postřehy

Co se týče dalších informací, které plynou z mé analýzy, ale na které jsem se původně nezaměřovala, je například implicitní předpoklad skladby třídy, ve které je multikulturní výchova vyučována – obvykle totiž příručky hovoří k českým dětem, narozeným v České republice, s českou etnicitou a národností. Objevily se ale i příručky, které s *cizinci* ve třídě počítaly, navrhuující například cvičení typu: „za domácí úkol udělejte krátký rozhovor se spolužákem, pocházejícím odjinud“ apod. Jestli bereme multikulturalitu jako fakt, myslím, že i příručky by měly reflektovat, že děti ve školách jsou také multikulturní, a přizpůsobit tomu i metody výuky/ výchovy, alespoň podobnými cvičeními.

Další postřeh se týká příruček jako takových. V seznamu analyzovaných knih je většina příruček „multikulturní výchovy“, i když jsem popisovala, že analyzovány budou i knihy pro občanskou výchovu/ výchovu k občanství. Domnívám se, že tento výsledek je dán tím, že učitelé nepotřebují zvláštní příručku k výchově občanské výchovy/ základů společenských věd apod., protože prostě učí a přednášejí podle

učebnic. Kdežto multikulturalismus, jako průřezové téma, nemá vlastní učebnici, kterou má každý žák u sebe, a nosí si ji do školy v den, kdy mají mít předmět Multikulturní výchova, protože prostě takový předmět (minimálně v českých školách) není. Je možné, že můj dojem je zkreslen tím, že se na multikulturalismus soustředím a „špatně jsem hledala“, přiznávám, ale tento můj názor je podpořen tím, že jsem často vyhledávala „Úvod do výchovy k občanství“ a podobně, ale pak se ukázalo, že tento titul je *učebnicí*, nikoli *příručkou*³².

9 ZÁVĚR

Tato práce se zabývá multikulturalismem jako přístupem k menšinám; ideologií, která se snaží chránit specifickou kulturu menšin a uznat je jako zvláštní skupiny. Prováděla jsem analýzu multikulturní literatury, konkrétně manuálů multikulturního a interkulturního vzdělávání pro učitele, abych zjistila, jaký je názor na náboženské menšiny v multikulturním diskurzu v České republice.

Náboženství je vybráno, pro jeho současný význam (procesy jako desekularizace, deprivatizace náboženství jsou velmi aktuální) a také kvůli mým osobním zájmům. Důležitým rysem náboženství je jeho heterogenita, dynamika, míra jeho otevřenosti. Identita věřícího je považována za skupinovou. Jeden z cílů práce řeší, zda multikulturní výchova příručky mají na paměti tato fakta, nebo jsou spíše pod tlakem stereotypů.

Má metodologie je jak kvalitativní, tak kvantitativní obsahová analýza, s použitím formuláře k analýze. Zkoumá několikero věcí - prostor určený náboženstvím, charakteristiky jednotlivých náboženství a identity

---

³² Vizte definice příručky výše.

jejich nositelů. Vzorek analýzy byl tvořen třiceti čtyřmi knihami, definovanými jako manuál multikulturní výchovy.

Osm knih náboženství nezmiňuje vůbec, dvanáct knih má náboženství v rámci nejdůležitějších definic tématu, a zbylých dvanáct knih řeší náboženství podrobněji. Výsledky jsou různorodé, v závislosti na konkrétním náboženství. Obvykle jsou náboženství považována za statická, homogenní a identity věřících mají skupinový charakter. Nejčastěji je zmiňováno islámské náboženství, a je obvykle považováno za uzavřené pro nevěřící a k identitě jeho nositelů je připsané, oba jevy podobné jako u judaismu. Na druhé straně, východní náboženství - jako Buddhismus a Hinduismus – jsou považována spíše za otevřená a jedincem volená. Diachronní trend viditelný mezi knihami není, což je skutečnost, která se objevila navzdory mým očekáváním. Upozorňuji ale předem, že tato rekapitulace výsledků je nutně redukcující a zkreslené.

10 PŘÍLOHY

10.1 Příloha č. 1 – formulář k analýze

Název knihy:

Autor:

Rok vydání:

Nakladatelství:

klíčová slova v názvu nebo v podtitulu (ano x ne):

výchova

vzdělání

multikulturalismus (+ přívlastky)

interkulturalismus (+ přívlastky)

občanství (+ přívlastky)

tolerance

Objevuje se v obsahu následující slovo (ano x ne):

náboženství

náboženský

implicitní zmínka³³

Téma náboženství je věnována/ jsou věnovány:

několik kapitol

jedna kapitola

několik podkapitol

podkapitola

pouze jednotlivá slova (v definicích)

nic

Kolik prostoru je procentuálně věnováno tématu náboženství?

0

---

³³ Myšleno zmínění konkrétního náboženství nebo něčeho, co se s náboženstvím úzce pojí.

1 - 5

6 - 10

11 - 20

21 - 30

31 +

Pokud se o náboženství hovoří:**Jaká náboženství jsou zmíněna?**

křesťanství

islám

židovství

budhismus

hinduismus

jiná .....

za nositele náboženství jsou považováni/y:

skupiny 1 2 3 4 5 jednotlivci

náboženská identita je považována jako:

připsaná (vrozená) 1 2 3 4 5 volená

náboženství jsou viděna spíše jako:uzavřená 1 2 3 4 5 otevřená³⁴

statická 1 2 3 4 5 dynamická

homogenní 1 2 3 4 5 heterogenní³⁵

---

³⁴ Vůči svému okolí, nečlenům, potenciálním členům.

³⁵ Zde mě zajímá, jak jsou reflektovány jednotlivé proudy uvnitř náboženství.

10.2 Příloha č. 2 – Seznam analyzované literatury

Připojuji tři díly seznamu analyzovaných knih, podle míry zmiňování se o náboženství, vzestupně.

10.2.1 příručky nezmiňující náboženství

Procházková, Ivana, Raabová Eva (2001): *Výchova k občanství a demokracii – Ukázky úloh a náměty pro výuku občanské výchovy*. vydavatelství Praha.

Staněk, Antonín. (2007): *Výchova k občanství a evropanství*. Nakladatelství Olomouc, Olomouc.

Bodnárová, Daniela (ed.) (2009): *Multikulti : menšiny v ČR: metodická příručka pro střední školy*. Agentura rozvojové a humanitární pomoci Olomouckého kraje, Olomouc.

Petrucijová, Jelena. (2005): *Multikulturalismus, kultura, identita*. Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava.

Pavličková, Martina. (2012): *La Ngonpo : místo setkávání metodika multikulturního a globálního rozvojového vzdělávání pro partnerství škol*. Multikulturní centrum, Praha.

Kroupová, Alena; Šotolová, Eva (eds.) (2004): *Kapitoly z multikulturní tolerance II*. UK EIS SVLP, Praha.

Matějka, Ondřej; Hotový, Filip (eds.). (2012): *Výchova k občanství. Doplňující koncepce k současnému kurikulu*. Masarykova univerzita, Brno.

Husák, Jan (ed.). (2008): *Máš zelenou. Mezikulturní vzdělávání, Multikulturní příručka pro učitele*. Varianty – Člověk v tísní, o.p.s., Praha.

Svobodová, Lucie. (2012): *Důstojně a radostně: Příspěvek k lidskoprávnímu, občanskému a etickému vzdělávání*. Zdeněk Susa, Středokluky.

Jirásková, Věra. (1999): *Učíme o nás a o Evropě*. Sofis, Praha.

10.2.2 příručky zmiňující náboženství v definicích

Jirásková, Věra. (2006): *Multikulturní výchova, předsudky a stereotypy*. Epoque, Praha.

Průcha, Jan. (2007): *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Portál, Praha.

Průcha, Jan. (2011): *Multikulturní výchova. Příručka (nejen) pro učitele*. Triton, Praha.

Průcha, Jan. (2001): *Multikulturní výchova. Teorie – praxe – výzkum*. ISV, Praha.

Dostálová, Radmila; Homeová, Marie (eds.). (2001): *Civitas. Text pro učitele občanské výchovy, občanské nauky a základů společenských věd*. ISV, Praha.

Demjančuk, Nikolaj; Drotárová, Lucia. (2005): *Vzdělání a extremismus*. Epoque, Praha.

Hladík, Jakub. (2006): *Multikulturní výchova (socializace a integrace menšin)*. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Zlín.

Moree, Dana. (2008): *Než začneme s multikulturní výchovou. Od skupinových konceptů k osobnostnímu přístupu*. Varianty – Člověk v tísní, o.p.s. Praha.

Buryánek, Jan (ed.). (2004): *Interkulturní vzdělávání I. Příručka nejen pro středoškolské pedagogy*. Varianty - Člověk v tísní, o.p.s. Praha.

Buryánek, Jan (ed.). (2005): *Interkulturní vzdělávání II. Doplněk k publikaci Příručka nejen pro středoškolské pedagogy Příručka nejen pro středoškolské pedagogy*. Varianty - Člověk v tísní, o.p.s. Praha.

Švingalová, Dana. (2007): *Úvod do multikulturní výchovy*. Liberecké romské sdružení, Liberec.

Morvayová, Petra; Moree, Dana. (2009): *Dvakrát měř, jednou řež. Od multikulturní výchovy ke vhledu*. Varianty – Člověk v tísní, o.p.s., Praha.

10.2.3 příručky hovořící o náboženství

Šišková, Tatjana. (2008): *Výchova k toleranci a proti rasismu: multikulturní výchova v praxi*. Portál, Praha.

Cílková, Eva; Schönerová, Petra. (2007): *Náměty pro multikulturní výchovu. Poznáváme jiné národy*. Portál, Praha.

Sapík, Miroslav; Murad, Salim.(2002): *Evropská dimenze výchovy k občanství*. JČU, České Budějovice.

Vylitová, R. (2003): *My a ti druzí: příručka pro multikulturní výchovu a vzdělávání na základní škole*. Multikulturní centrum. Praha.

Košťálová, Hana (ed.). (2005): *Interkulturní výchova ve školním vzdělávacím programu*. Kritické myšlení a Člověk v tísní, Praha.

Marádová, Eva a kol. (2006): *Rozvíjení multikulturního porozumění*. Univerzita Karlova, Praha.

Pelcová, Naděžda. (2009): *Multikulturalismus a multikulturní výchova*. Univerzita Karlova v Praze: Pedagogická fakulta, Praha.

Pelcová, Naděžda a kol. (2007): *Multikulturní výchova ve vzdělání učitelů a dalším vzdělávání učitelů*. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha.

kolektiv autorů (2002): *Kapitoly z multikulturní tolerance. Soubor vybraných příspěvků a cvičení*. SVLP EIS UK, Praha.

Dopita, Miroslav, Staněk, Antonín. (eds.) (2006): *Výchova k občanství v rámci školního vzdělávacího programu se zaměřením na potírání rasové a národnostní nesnášenlivosti*. Pedagogická fakulta University Palackého, Olomouc.

Piřha, Petr. (1992): *Úvod do výchovy k občanství – Knížka pro učitele a veřejnost*. AVED, Praha.

Gulová, Lenka; Štěpařová, Ema. (eds.) (2004): *Multikulturní výchova v teorii a praxi*. Pedagogická fakulta MU, Brno.

10.3 Absentující příručky

Mácha, P.; Jašková, I. (2003): *Multikulturní výchova I. – teoretická východiska*. Ostravská univerzita, Ostrava.

Nosková, H.; Bednařík, P. (2010): *Národnostní menšiny, multikulturalita, vzdělávání*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha.

Iva Kirovová, Danuše Matýsková, Martin Pobořil.(2003): *Multikulturní výchova II*. Ostravská univerzita, Ostrava.

Prudký Libor. (2004): *Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a cizincům v České republice*. FHS UK, Praha.

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Appiah, Anthony K. (2001): „Identita, autenticita, přežití: Multikulturní společnosti a sociální reprodukce“ in: Amy Guttmanová (ed.): *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Filosofia, Praha.

Balvín, Jiří (ed.) (1997): *Společně: Spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství. (Sborník ze setkání Hnutí R)*. Ústí nad Labem. Hnutí R., Brno.

Baršová, Andrea; Barša, Pavel. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát: Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Masarykova univerzita, Brno.

Baršová, A.; Barša, P. (2008): „Integrační politiky: mezi asimilací a multikulturalismem“ in: Šišková, Tatjana. (ed.) (2008): *Výchova k toleranci a proti rasismu. Multikulturní výchova v praxi*. Portál, Praha

Bauman, Gerd. (1999): *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. Routledge, New York.

Berger, Peter L. (1997): *Vzdálená sláva. Hledání víry ve věku lehkověrnosti*. Barrister-Principal, Brno.

Berger, Peter L. (1999): „The Desecularization of the World: A Global Overview“. Pp. 1–18 In Berger, Peter L. (ed.): *The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics*. Washington, D.C., Ethics and Public Policy Center

Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas. (1999): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.

Brander, Patricia (ed.). (2006): *Kompas. Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*. Argo, Praha.

Casanova, José. (1994): *Public Religions in the Modern World*. University of Chicago Press, Chicago.

Čaněk, Marek; Grill, Jan. (2005): *Historie a současnost českého multikulturalismu: Rozhovor s Pavlem Baršou*. Migraceonline.cz [online], [cit. 28. 2. 2013]. Dostupný z WWW:

<<http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1955271>>.

Frazer, Nancy; Honneth, Axel. (2004): *Přerozdělení nebo uznání?* Filosofia, Praha.

Halík, Tomáš. (2005): „Rozhovory - Papež oslovil celý svět.“ Mladá fronta dnes. duben 2005) [online]:

http://www.halik.cz/rozhovory/mf_plus_duben2005.php (přístup dne 13. 4. 2013)

Hendl, Jan. (1999): *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Karolinum, Praha.

Hendl, Jan. (2008): *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody, aplikace*. Portál, Praha.

Hirt, Tomáš. (2005): „Svět podle multikulturalismu.“ Pp. 9 – 76 in Tomáš Hirt, Jakoubek, Marek (eds.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň.

Hirt, Tomáš. (2008): Multikulturalismus: uzavřená kapitola, nebo aktuální politická vize In: Šubrt, Jiří a kol. (2008) *Soudobá sociologie III. (Diagnózy soudobých společností)*. Karolinum, Praha.

Huntigton, Samuel. (2001): *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers

Jenkins, Richard. (2008): *Social identity*. Routledge, London.

Keene, Michael. (2003): *Světová náboženství*. Euromedia group, Praha.

Kepel, Gilles. (1996): *Boží pomsta*. Atlantis, Brno.

Kymlicka, Will. (1995): *Multicultural Citizenship*. University Press, Oxford.

Kymlicka, Will. (2007): *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford University Press, New York.

Lyon; David. (2002): *Ježíš v Disneylandu. Náboženství v postmoderní době*. Mladá fronta, Praha.

Nešpor, Zdenek R. (2005): „Pluralita náboženství a multireligiozita v moderních společnostech.“ in: Hirt, Tomáš; Jakoubek, Marek (eds.): *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň.

Průcha, Jan; Walterová, Eliška; Mareš, Jiří. (2008) *Pedagogický slovník*. Portál, Praha.

Rozsypalová, Martina. (2008): „Multikulturní výchova v kurikulárních dokumentech zemí Evropské unie“ in: Čapek, R.; Lorencovič, J.; Ševčíková V. (eds.): *Od rámcového vzdělávacího programu ke Školnímu vzdělávacímu programu, idea a realita....* Ostravská univerzita, Ostrava.

Řízek, Zdeněk (2010): *Multikulturalismus v ČR – věc známá či neznámá?* Univerzita Pardubice, Pardubice. [dostupné online]: <http://hdl.handle.net/10195/38038> (přístup dne 14. 4. 2013)

Sartori, Giovanni. (2011): *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Dokořán, Praha.

Taylor, Charles. (2001): „Politika uznání“. Pp. 41 – 90 in: Amy Guttmanová (ed.). *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Filosofia, Praha.

Václavík, David. (2008): „Definice náboženství“ in: Nešpor, Zdeněk; Václavík David (eds.): *Příručka sociologie náboženství*. Slon, Praha.

12 SUMMARY

This paper deals with multiculturalism as an approach to minorities, ideology trying to protect their specific culture and recognize them as peculiar groups. I was analyzing multicultural literature, specifically manuals of multicultural and intercultural education for teachers due to find out, what the view on religious minorities in multicultural discourse in Czech Republic is like.

Religion is chosen because its current importance (processes as desecularization, deprivatization of religion are very up-to-date) and also because of my own personal interests. Important characteristics of religion are its heterogeneity, dynamics, measure of its openness. Identity of believers is considered to have a group character. It is one of my aims to show whether multicultural education manuals bear in mind these facts or rather are under the pressure of stereotypes.

My methodology was both qualitative and quantitative content analysis, with use of form for analysis, created by me. It investigates various things, space dedicated to religion. The sample of analysis was made up of thirty four books, defined as multicultural education manual.

Eight books had nothing in their content mentioning any religion, twelve mentioned it in main definitions of the topic, and twelve dealt it more particularly. The results are various, dependent on the concrete religion. Usually, religions are considered as static, homogenous, and identity of believers has group character. The most mentioned is Islamic religion, and is usually considered as closed for non-believers and identity ascribed, both phenomena same as for Judaism. On the other hand, Eastern religions – Buddhism and Hinduism are considered to be rather open and identity chosen. The diachronic trend is not visible among books, in spite of my expectation. However this recapitulation of results is reducing and biased.